

لیکدانه وهیه کی بهراورد کارانهی فهخری (شانازی) زاتی له

شعیری نالی و موته نه بی دا

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۹/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۳/۵

عه بدوللا ره سوول نژاد^۱

ماموستای بهشی زمان و نه ده بی عه ره بی و توئزه ری نیوه کات له توئزینگه ی کوردستان ناسی، زانستگای کوردستان

هادی رزوان

ماموستای بهشی زمان و نه ده بی عه ره بی و توئزه ری نیوه کات له توئزینگه ی کوردستان ناسی، زانستگای کوردستان

پیشه و ئیبراهیمی

دهرچووی زمان و نه ده بی عه ره بی، زانستگای کوردستان

کورته

نه ده بی بهراورد لقیکی نوییه له توئزینه وه نه ده بیه کاندای که هاوشیوه بیه کان و ناهاوشیوه بیه کانی هزری که سانی خاوهن بۆچوون و قه له م به ده ستانی ولاته جور به جور هکان تیدا ده خرینه بهر ره خنه کاری و لیکدانه وه. فهخر یا شانازی به خو که له دهروونی ههسته هاوبه شه کانی مرؤفه کانه وه هه لده قولی، یه کیکه له و بابه تانه ی له نه ده بی بهراورد دا جتی لیکولینه وه یه و له وئزه ی کورد و عه ره بدا، به هۆی په یوه ندی هاوبه شی میژووی و کولتوریان، جینگه به کی تایه تی هه یه. له وئرا که خوتنده وه ی بهراورد بیانه ی نه ده ب وه ک تیروانیکی نه ده بی و ره خنه کارانه، سنوره کانی زمان و کولتوری تپه راندووه و بووه ته هۆی لیکدانه وه ی په یوه ندی و کاریگه ری زمان و وئزه ی گهلانی دونیا له سه ر یه کتری، ئەم وتاره هه ول دها هه لسه نگاندیکی بهراورد بیانه به تیروانیکی ئەمریکی له نیوان دوو هه لبه ستوانی گه وری کورد و عه ره ب، نالی و موته نه بیی ئەنجام بدات و له جور ه کانی فهخری زاتی ئەم دوو شاعیره بکۆلته وه. هه م نالی و هه م موته نه بیی له بواری فهخر دا کۆمه لیک هۆنراوه ی باشیان هه یه. فهخر یه کیکه له بهرچاوترین نمونه شعیره کان له دیوانی موته نه بیی دا، ههروه ها نالی جوانترین شعیره کانی فهخری له نه ده بی کوردی دا تۆمار کردووه. موته نه بیی و نالی به شیوازیکی هونه رمه ندانه له شعیره کانیاندا فهخریان به کار هیناوه. له م وتاره دا به ئامانجی پیشاندانی هیماکانی فهخری زاتی له هۆنراوه کانی موته نه بیی و نالی دا، هه ول دده ین به میتۆدی وه سفی - شیکارانه شعیره کانیان لیک بدینه وه.

وشه گه لی سه ره کی: نه ده بی بهراورد، فهخری زاتی، موته نه بیی، نالی

۱- پېشه‌کی

هه‌روه‌ک، و ترا ئه‌ده‌بی به‌راورد و خویندنه‌وه‌ی به‌راوردیانه‌ی ئه‌ده‌ب هه‌موو سنوره شویتکاتیه‌کانی ئه‌ده‌ب و کولتور، تینده‌په‌ریتنی و ده‌بیته‌هۆی لیک‌حالی بوون و لیک‌تینگه‌یشتنی هۆز و ره‌گه‌زه‌جۆراوجوره‌کان، که‌خوداش هه‌ر بۆ ئه‌و مه‌به‌سته، جیاوازی دروست کردوون «یاایهاالناس اناخلقناکم من ر‌کروانینی وجعلناکم شعوبا وقبائل لتعارفوا..» (الحجرات/۱۳)

تاها نه‌دا «طه‌ندا»، که‌یه‌کینکه‌له‌دامه‌زرتنه‌رانی ئه‌ده‌بی به‌راورد له‌رۆژه‌لاتا، ده‌لی: «له‌بواری نه‌توه‌یدا، ئاشنا‌بوون له‌گه‌ل ئه‌ده‌بی گه‌لانی‌ترا، له‌لایه‌که‌وه‌ ده‌بیته‌هۆی که‌م کردنه‌وه‌ی ده‌مارگرژی بی‌جی س‌ه‌بارت به‌ئه‌ده‌بی نه‌توه‌یی و خۆمالی، له‌لایه‌کی‌تره‌وه، هه‌ل و ده‌رفه‌ت ده‌ره‌خسیتنی بۆ ده‌وله‌مه‌ندتر کردنی، تۆیژه‌ر به‌م لقه‌ئه‌ده‌بیه‌تازه‌ده‌توانی لایه‌نه‌خۆمالی و ده‌ره‌کیه‌کانی هزر‌وبیری گه‌له‌که‌ی باشتر بناسیت.» (ندا، ۱۳۸۳: ۳۳-۳۲) هه‌روه‌ها به‌بروای زرین‌کوب، لیکۆلینه‌وه‌به‌راوردیه‌کان، ده‌بنه‌هۆی ناسینی باشت‌ری هۆکاره‌سه‌ره‌کیه‌کانی ئال و گۆر و گۆران‌کارییه‌ئه‌ده‌بیه‌کان. (زرین، ۱۳۸۲: ۳۲)

له‌م وتاره‌دا، ده‌مانه‌هۆی لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی به‌راوردیانه‌مان هه‌بیت له‌نیوان دوو هۆنه‌ری به‌رزنی کورد و عه‌ره‌ب، تا‌بیته‌هۆی لیک‌حالی بوونی زیات‌ری ئه‌و دوو زمانه‌هه‌لبه‌ت به‌راورده‌که‌ته‌نیا له‌بواری فه‌خری زاتیدا که‌لایه‌نیک‌ی به‌رچاوی شی‌ع‌ری ئه‌و دوو شاعره‌یه‌به‌ریتوه‌ده‌چیت.

فه‌خریه‌کینکه‌له‌و‌بابه‌ته‌شی‌ع‌ریانه‌ی که‌له‌به‌ره‌می زۆریک له‌شاعیران و نووسه‌رانی جیهاندا به‌زمانی جیاواز خۆ‌ده‌نوینتی و ده‌کرئ‌بلیین له‌هه‌موو سه‌رده‌میکدا، په‌نگینکی تاییه‌تی هه‌یه‌و‌ینگومان له‌ژیر‌کاریگه‌ری کات و شویتدایه. زۆربه‌ی هه‌لبه‌ستوانان له‌م جۆره‌ئه‌ده‌بیه‌دا ئه‌زمونیان پێشکه‌ش کردووه‌و کۆمه‌لیک هه‌لبه‌ستیان بۆ ستایش‌کردنی تواناییه‌کانی خۆیان و دیارده‌کانی په‌یوه‌ست به‌خۆیان نووسیه‌وه. ئه‌م جۆره‌ئه‌ده‌بیه‌بووه‌ته‌هاند‌ری گه‌لیک تۆیژینه‌وه‌له‌ئه‌ده‌بی زۆربه‌ی گه‌لانی‌دونیا‌دا. هه‌ر بۆیه‌لیک‌دانه‌وه‌ی به‌راوردیانه‌ی دوو شاعیری تا‌پاده‌یه‌ک جیاواز، له‌دوو‌گه‌لی دراوسنی له‌وانه‌یه‌تۆیژینه‌وه‌یه‌کی نوئی بی‌بۆ داوه‌ری کردن. زۆربه‌ی ئه‌دیبان، موته‌نه‌ببی وه‌ک گه‌وره‌ترین هه‌لبه‌ستوانی عه‌ره‌ب ده‌زانن. موته‌نه‌ببی یه‌کینکه‌له‌شاعیره‌گه‌وره‌و‌به‌ناوبانگه‌کانی سه‌رده‌می عه‌باسی که‌ئو‌شان و شکۆیه‌ی له‌په‌نگای هۆنراوه‌کانیه‌وه‌به‌ده‌ست هیناوه. هه‌روه‌ها نالی له‌نیو شاعیران

و نووسەرانى كورد دا، خاوەنى بەرزترین ئاستى زانستى و وپژەبى و كولتورىيە و بە سەردەفتەرى شاعىرانى كورد بەناوبانگە، جا بە ھۆى جياوازىبى بەرفراوانى ئەم دوانە لە پوانگەى فەزای شىعەرىيەو، تەنھا بەراوردى ناوەرۆكى ھەندىك لە شىعەرە كانىان كافيە، كە بنەرەتى فەخرى زاتى لە شىعەرى ئەم دوو شاعىرە گەورەيەدا نمونەيە كە.

«شانازى لە شىعەرى موتەنەببى دا گەلىك بەرچاوە و ھەرچەند ناكرى قەسىدەيە كى سەربەخۆ و تايبەت بەو بدۆزىنەو، بەلام لە گشت شىعەرە كانى دا پىشان دراو. ئە گەر ھۆنەر مەدح بىژى يان ھىجا؛ ئە گەر مەرسىيە بھۆنىتەو ھەزەل، بە ھەر جۆرىك بى فەخر دەفرۆشئ، چونكە ھاوتا و ھاوشىو ھەك بۆ خۆى شك نابا و ئاگادارى مەزناھى خۆيەتى.» (اسوار، ۱۳۸۴: ۱۶، ۱۵)

«شانازى كردن بە خۆ و خەلكى دىكە ھونەرىكە لە مەبەستە گرنگە كانى ئەدەبىي كلاسىكى كوردى، شانازى كردن لای شاعىران لە خۆيانەو دەس پى دە كا تادە گاتە باب و باپىر و ھۆز و عەشرەت و مىللەت و نەتەو ھەيان. ناوەرۆكى ناز و نىياز و شانازى خۆھەلكىشانى تىدايە، بەلام نالى لەم مەبەستەدا لە رىچكەى شاعىرانى تر چۆتە دەروە، لە خۆشيدا شانازى بەو ھەردوو شاعىرىكى چاك و مەزنە. ئەم مەبەسە و ھەك شىوازىكى كۆن لە ئەدەبى كوردى نويدا لە ناو چوو و باوى نەماو، چونكە شىتەكى كەسايەتییە و پىوستىيە كانى كۆمەلى تازە پەسەندى ناكا. جا ئە گەر بىت و ئەمرو تەماشای ئەو داھىنانە بكرى كە لە شانازى شىعەرى كلاسىكى ئەدەبى كوردىدا بوو، لەوانەيە ئەو شىعەرە بىخەينە رىزى ئەو شىعەرەى دەورەيان بە سەر چوو و كۆن بوون بەو ھەوى نرخی ھونەرىيان ون كوردو، بەلام شانازى نالى چەشەنە تام و بۆيىكى تايبەتى ھەيە.» (خە زە دار ۲۰۰۴: ۷۷، ۷۶)

سەبارەت بە پىشەينەى ئەم بابەتە، دەبىي بلىين كە لە بارەى موتەنەببى و شىعەرى لە زۆر لاينەو ھەزور وتارو كىتب و بابەت نوسراو. بۆ ویتە بە چەند نمونەيە كى بەراوردیانە ئامازە دەكەين: وتارى احمدشەبانى، مەجلە ادبىيات تطبىقى سالى ۱۳۸۹، شماره ۱۶ بە نىوى «تاپىر مەمۇنى حافظ ازمتنبى» يا وتارى رىاحى و ھاو كارانى لە ژىر نىوى «مقايسەى تطبىقى مقدمات قلايد خاقانى ومتنبى» لە مەجلەى شەرىپوھى زانكۆى شىراز، بەھارى ۱۳۹۲، چاپ كراو. لە بارەى نالىش برى كار كراو، بۆ ویتە چەند وتار لە كىتبى «كۆمەلە وتارى يە كەمىن كۆرى نىو نەتەو ھەيى ئەدەبى كوردى» زانكۆى كوردستان سالى ۱۳۸۹. ھەروەھا چەند وتار لە ژمارەى تايبەت بە نالى گۆوارى «فلل نامە زرىيار» سالى ۱۳۹۱، كە ھىچيان لە بارەى شىعەرى شانازى يان

بهراوردی شیعری نالی نین. هه روهها ماموستا مهسعوود محمه، دوو کتیبی به نرخى له سهر نالی و شیره کانی نووسیوه، به نیوه کانی «چه پکیک له گولزاری نالی» سالی ۲۰۱۰، وه «دهسته و دامانی نالی» سالی ۱۹۹۷. نه ماما تا ئه و جییه که ئیمه بزانیین، تا ئیستا شتیک سه باره ت به شیعری شانازی له دیوانی نالی دا نه نوو سراوه؛ هه ر بۆیه ئهم وتاره دهیه وئ به لیکدانه وهیه کی بهراوردیانه، شیعری خو هه لکیشانی نالی و موته نه بی پیکه وه هه لسه نگینی و بهم پرسیاره که: جیاوازی و ویکچوونه کانی فه خر به تاییه تمه ندیه زاتییه کان له نیوان موته نه بی و نالی داچییه؟ ولامیکی شیوا، بداته وه. له م وتاره دا دواى باسیکی کورت له سهر وشه ی «فخر» و «شانازی» و هۆکاره کانی هۆنینه وهی ئه و جوړه هۆنراوانه و ناساندنی که سایه تی ئه ده بی هه ر دوو هۆنره که، بابه ته سه ره کیه که له چهند جه مسهر یکدا، له شیعری هه ردوو کیاندا ده خینه به ر لیکولینه وه، له دوايشدا کۆی ویکچوون و جیاوازیه کان و ئه نجامه کانی باسه که ده هئین.

۲- فه خر

وشه ی فه خر له بواری ئه ده بیاتدا، وه کوو یه کیک له ناوه رۆکه شیعریه کان یا کۆمه لیک هماسه یا مه دح و ستایش باسی لئ کراوه. له وانه یه باشتین هاوتای ئهم وشه یه له زمانی کوردیدا شانازی بی. «فه خر واتا: به خو نازین، خو ستایی و پیشاندانی فه خر و شانازی کردن به تیره و ره چه له ک و له زاراوه ی ئه ده بی دا به و شیعران ده گوتری که شاعیر تیناندا کاره کانی خیل و تایفه ی خو ی پیشان ده دا و شانازیان پیوه ده کا.» (رزمجو، ۱۳۷۲: ۱۴۹)

فه خر یه کیک له بنه ره ته کانی ناوه رۆکی ئه ده بیاتی جیهانه، به لام له هۆنراوه عه ربیه کاندا جیگه و پیگه یه کی تاییه تی هه یه؛ له بهر ئه و هۆیه که «موفاخه ره به تاییه تی له ئه ده بیاتی عه ره بدا زۆر باو بووه و وا دیاره عه ره به کان به نیسه بت جوړه کانی دیکه زیاتر هۆگری ئهم جوړه ئه ده بیه بوون. جوړی ره چه ز که زۆربه ی عه ره به کان خولیا ی بوون، له راستیدا شانازی و مه فاخیری تاکه که سی یا قه بیله یی بوو.» (شمیسا، ۱۳۸۷: ۲۲۸)

هه ر به و جوړه که ئامازه ی پی کرا، یه کیک له به ناوبانگترین جوړه کانی ئه ده بی له نیو عه ره به کاندا موفاخه ره و خو ستاییه که له گشت سه رده مه کانی شیعری عه ره بدا خو ی پیشان داوه و بهر چاو بووه. ئهم جوړه ئه ده بیه له نیو شیعر

و په خشان ی زوړیک له هه لبه ستوانان و نووسه رانی د نیادا بوونی هه بووه و له هه ر سهرده میکدا، په نگیکی تاییه تی هه یه و نا کرئ بلین فه خر تاییه ت به گه لیک یا ولات یا زمانیکی تاییه ته، به لکوو یه کیکه له توخمه کانی سازنده ی شیعر و شاعیری و یژره له پئی ئه م جوړه ئه ده یه وه توانای خوئی پیشان ده دا و به هوئی بری شت، خوئی له خه لک به جودا ده زانی و له وه سفی خویدا زیاده په وی ده کا و ستایشی خوئی ده کا.

که واته له ئه ده بیاتی گه لانی تریشدا شیعی فه خر بوونی هه یه و ته نانه ت ئه مرؤکه هه ندیک له ده رووناسان بناخه که ی ده گه پیننه وه سهر گریی روو حی که به «گریی نیرگز» یا هه مان نارسیزم به ناوبانگه. «بناخه ی ئه م باسه ده گه پیتسه وه بو چیرؤکی نارسیس که پاش مردنی بوو به گولی نیرگز و ئه م گوله له ئه ده بی رؤژئاوادا هیما یه که بو خو په سه ندی، له بهر ئه وه ی خو په سه ندی سیفه تی زوړبه ی ئافرینه رانه و هه موو هونه رمه ندیک خولیا ی هونه ره که ی خو یه تی. شیلگه لی ئه لمانی بر وای وایه هه موو هونه رمه ندان نارسیسن.» (زرین کوب، ۱۳۷۱: ۱۵۱) چیرؤکی نارسیزم له راستیدا له ئه فسانه یه کی یؤنایه وه وه ر گیراوه که له باره ی کورپکی گه نجه وه یه. ئه و کورپه عاشقی ویته ی خوئی له ئاودا بووه و چونکه هه رگیز دهستی به و ویته یه ی لای وا بووه په ریه کی ناو ئاوه رانه گه یوه، نارپه حه ت بووه و له کؤتایی دا مردووه. (سارسؤن ۱۳۸۱: ۵۱۸) هه لبت وشه ی نارسیزم واتیه کی نه ریتی هه یه و به که سیک ده گو ترئ که خوئی پئی جوانه و له فارسی دا به واتای خودشیفته (خولیا ی خو) دی که جوړیک نه خو شیی ده روونیه، هه رچه ند هاشم محمه دی له وتاریکدا ده لی «خو شیفته یی نیشانه ی خو میحوه ری و خو به زل زانی نیه، به لکوو ئه و بارو دوخه فکریه یه که تیدا، که سیک خوئی له باتی که سیک تر ده کاته ئامانجی خو شه ویستی. زوړبه ی هونه رمه ندان و شاعیران و نووسه ران دیفاعیان له سه ره ری هونه ری خو یان به سه ر ئه وان ی تر دا کردووه.» (محمدی ۱۳۸۹، ۷۸) هه لبت سیگمؤند فرؤید بهر له و ئه م بوچوونه ی ئاشکرا کردبوو.

۴- کورته پیناسیکی دوو شاعر

لیره دا به کورتی ئامازه یه ک به پله و پینگه ی شیعی نالی و موته نه بی، هه روه ها که سایه تی ئه ده بیان ده که یین و له باسی ژیانان، خو ده بویرین، چونکه هه ردوو کیان ناسراوو مه شه ووورن.

۳-۱- موته‌نبی

ابوالطیب احمدبن حسین الجعفی (۳۰۳-۳۵۴ه) شاعیری گه‌وره و به‌ناوبانگی عه‌رب، له‌کوفه له‌دایک بووه و به‌دوای زانست و گه‌یشتن به‌ئاواته‌کانی زوریک له‌ولات و دیوه‌خانی شاو‌ئه‌میران گه‌راوه (الفاخوری، ۱۹۸۶: ۷۸۶؛ فروخ، ۱۹۶۸: ۴۵۸). دیوانی موته‌نبی له‌سه‌رده‌می خودی شاعیردا ناوبانگی دهر کردبوو، به‌ولاتدا بلاو بووه‌وه و ئه‌دییان و خاوه‌ن بیران خویندبوویانه‌وه. به‌جوړیک که سه‌باره‌ت به‌ناوبانگی دیوانی موته‌نبی له‌نیو عه‌رب و عه‌جه‌مدا، ره‌شید و ه‌توات ده‌لی: «له‌ئیقتباسی چرکه‌کان و مه‌عریفه و مه‌تانه‌تدا، گشت هه‌لبه‌ستوانه ئیسلامیه‌کان هاوسه‌ری موته‌نبین. دیوانه‌که‌ی موته‌نبی له‌نیو عه‌رب و عه‌جه‌مدا به‌ناوبانگه و خوینده‌واران و گه‌وره‌پیاوان دیوانه‌که‌یان لا مه‌زنه.» (سمرقندی، ۱۳۸۵: ۴۳، ۴۲)

له‌وانه‌یه ئه‌م قسه‌یه ئه‌وه‌نده‌ش بیهووده‌نبی، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی مه‌ولانا جه‌لاله‌ددینی رۆمی یه‌کیک له‌گه‌وره‌زانیانی ئیسلام و له‌کاریگه‌رتترین عارفانی ئیسلامی له‌جیهاندا هوگ‌ری دیوانه‌که‌ی بوونه، به‌جوړیک که «ئه‌فلاکی» له «مناقب‌المعارفین» دا ده‌گیریته‌وه: «حه‌زهرتی مه‌ولانا له‌سه‌ره‌تای بینینی مه‌ولانا شه‌مه‌سه‌ددین، شه‌وه‌های شه‌و دیوانی موته‌نبی ده‌خوینده‌وه؛ مه‌ولانا شه‌مه‌سه‌ددین فه‌رمووی بایه‌خی نیه؛ چی‌دی مه‌یخوینه‌وه؛ یه‌ک دوو جاریک وه‌های ده‌گوت و ئه‌و درێژه‌ی به‌خوینده‌وه ده‌دا؛ شه‌ویک که به‌جیدی موتالای کرد و خه‌وی لیکه‌وت؛ دیتی له‌مه‌کته‌بدا له‌گه‌ل زانیان و فه‌قییان باسیکی قولیان دامه‌زراندووه؛ هه‌موویان دانی به‌قسه‌ی دا دینن، هه‌ر له‌خه‌وه‌که‌ی‌دا په‌ژیوان ده‌بیته‌وه و حه‌سره‌ت ده‌خوا که بو‌وام کرد، چ پیوست بوو، بریار ده‌دا له‌مه‌کته‌ب برواته‌ده‌ری، له‌پر له‌خه‌و راده‌په‌ری، تماشا ده‌کا ده‌بینی مه‌ولانا شه‌مه‌سه‌ددین له‌ده‌ر که‌وه دیته‌ ژووری و ده‌فه‌رمی که دیت چیت له‌وه‌فه‌قی هه‌ژارانه‌کرد؟ ئه‌وه‌گشتی هی خویندنه‌وه‌ی دیوانی موته‌نبی بوو هه‌روه‌ها شه‌ویک دیسان له‌خه‌ونی‌دا ده‌بینی که مه‌ولانا شه‌مه‌سه‌ددین ریشی موته‌نبی گرتووه و ده‌یه‌په‌یه‌ته‌لای مه‌ولانا که قسه‌ی ئه‌مه‌ده‌خوینیه‌وه. موته‌نبی پیاویکی لاواز و ده‌نگ ناسک بووه؛ ده‌لالیته‌وه که له‌ده‌ست مه‌ولانا شه‌مه‌سه‌ددین رزگارم بکه و چی‌تر ئه‌و دیوانه‌هه‌لمه‌ده‌وه؛ له‌کوژایی‌دا زانست و مه‌کته‌ب به‌جی دلی، مه‌ندیلیکی چلکن له‌سه‌ر ده‌نی و فه‌ره‌نجیه‌کی کونه‌ده‌کاته‌به‌ر و ده‌چیته‌خه‌لوته و خه‌ریکی ریازه‌ت کیشان ده‌بی.» (افلاکی، ۱۳۶۲: ۶۲۴، ۶۲۳)

سه‌یید قوتب له‌کتیبه‌ی بنه‌ما و جووره‌کانی ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بی‌دا، به‌پی‌بنه‌ما

و بنچىنە و پىناسە گەلىك وا لەو پەرتوو كەدا باسىان لى كراو، نووسەران دە كاتە چوار بەشەو و لە لا پە رە ۱۱۰ى ئەو كىتەبەدا دەلى: «كەواتە ھەلبەستوانىك كە بمانگە يەنئىتە ھەببوى مەزن و لە چنگ كات و شوین پزگارمان بكا، لە ھەمان كاتدا پەرزەنتە سەر رووداوە بچوو كە كان و چركەساتە كورتخايەنە كان و حالەتە تايبەت و تاقانە كان، شاعىرىكى گەورە و كەم و ئىنە يە. بەلام شاعىرىك كە لە كاتە جىاجىا كاندا بمانگە يەنئىتە ژىن و ھەبوون و لەم كاتانەدا لە گەل رۆژگارى بى كۆتای تاهە تايى و ژيانى بى برا نەو، يان تەنھا لە گەل ژيانى مرۆف و سرووشى ئىنسانە كان پەيوەندى درووست بكا، ئەو ھەلبەستوانىكى تاقانە يە. وە ك چۆن ئىبنى رۆمى و مۆتەئەببى و ئەبو عەلا بەم جۆرەن.» (سىدقەب، ۱۳۹۰: ۱۱۰) سەيد قوتب لە پەراوێزى ئەم نووسراو ەدا لە ژىر ناوى شاعىرانى بچوو كتر باس لە شاعىرانى سنووردار و شاعىرانى نزمتر لەم شاعىرانە دە كا و ئەو ەى ئاشكرا و روونە ئەو ە كە سەيد قوتب، مۆتەئەببى بە شاعىرىكى بى ھاوتا و مەزن نازانى، لەبەر ئەو ەى ھونەرە كەى بۆ خزمەتى رووداوى رۆژانە و سرووشى ئىنسانە كان بە كار دىنى و بىجگە لە چەند نمونەى بچوو ك نايئە ھۆى پەيوەندى لە گەل ھەبوون و وە ك فازلئ دەلى: «و ھا كەسانىك لە بوارى فەكر و ھزر و ئەندىشەدا، پىشەر ە و پىشكەوتوو نىن و لە خۆياندا ھەست بە ئەر كىك ناكەن تا بۆ پەرسەندى تىكۆشن. تەنھا فاكەتەرىك كە ئەمانە بە دوای خۆى دا رادە كىشى مونا سەبە كانە، بۆيە كىش و سەروا لە زەبىناندا درووست دەبى و ئىنجا دەبەنئە سەر زمان. ئەم جۆرە لە شاعىران لە پشت و تە كانى خۆيانەو ە دەمامكىان بەستوو ە و لە بارى دەروونى و تىروانىن و ئەندىشەو ە بى ناو و نەناسراو دەمىنئەو ە، نە لە گەل خۆئەرى خۆيان پەيوەندى درووست دە كەن، نە شىعر و ھونەريان كارىگەرىيە كى ھەرماو يا ئەوتۆى دەبى، بگەر ئەوانەش رازى ناكەن وا خولىاى ئەدەبن.» (فاضلى ۱۳۷۵: ۷) بەلام فازلئ بە پىچەوانەى بۆچونە كەى سەيد قوتب، مۆتەئەببى ناخاتە ناو رىزى ئەم جۆرە لە ھەلبەستوانان، «لەبەر ئەو ەى شىعرى مۆتەئەببى بۆن و بەرامەى جىهانروانىيە كى تايبەت و رەسالتەى فەكرى لى دى بۆيە لىكدانەو ە و لىكۆلىنەو ەى شىعرە كانى جىى سەر نەجە.» (ھەمان سەرچاو ە) فازلئ بە لەبەرچاو گرتنى بارودۆخى كۆمەلايەتى و سىاسى و ھا بۆچوونىك دەردەبەرى. بەلام را و بۆچوونى سەيد قوتب ھزرخوازانە ترە و وى دەچى راستەر بى، چونكە شاعىر دەبى لە بارودۆخى كۆمەلايەتى و سىاسى سەردەمى خۆى پتر بپروا، ئەگەر ھەلە بى يان نا، بەرەو پىش بپروا و لەم بەرەو پىش چوونەدا دەتوانى ئامازە بەم

رږوداوانه‌ش بکا و نابیی بچیتته ژیر کاریگه‌ری دۆخی سه‌رده‌م و ئی‌حساسی وی بیته هۆی لایه‌نگریگه‌لیک که ناچنه ناو بازنه‌ی بنه‌مای کاری شاعیره‌وه. له‌بهر ئه‌وه‌ی ئامانجی سه‌ره‌کی له‌ شیعردا په‌یوه‌ندی له‌ گه‌ل هه‌بوونه و موته‌نه‌بی ناتوانی بازنه‌ی په‌یوه‌ندی له‌ گه‌ل هه‌بوون درووست بکا.

۳-۲- نالی

خدر(خزر) کورپی ئه‌حمه‌دی شاه‌یسی نالی به‌گی میکائیلی، به‌وتی زور سه‌رچاوه له‌ ۱۲۱۵ تا ۱۲۷۳ی کۆچی ژیاوه(روحانی، ۱۳۷۱: ۴۱۳) «به‌چکه کوردیکی شماره‌زووری نه‌داری هه‌ژاری بی‌ ناز و نیاز، ئالووده‌ی ئاره‌قه‌و ئه‌رک و زه‌حمه‌تی پر ته‌پوتۆزی (خاک و خول)، گیروده‌ی چه‌ندین ته‌نگوچه‌له‌مه و چه‌کمه‌ساری حال و باری بی‌ شه‌وق و زه‌وق، ده‌سپاچه‌ی کۆمه‌لایه‌تی ئابووری-پامیاری ژیر قه‌مچی زه‌بروزه‌نگی رژیمی نیوه‌شارستانه، رۆله‌ی میله‌تیک هه‌رگیز خۆشی نه‌دیتووی به‌ ئه‌به‌د پزلی نه‌گیرا، سه‌رده‌فته‌ری هه‌لبه‌ستی کوردی له‌ هه‌موو سه‌ده‌ی نۆزده‌مدا، نالی شماره‌زووری.» (مه‌ سه‌وود محه‌مه‌ د، ۲۰۱۰: ۷۸)

که‌ره‌سه‌ی نالی له‌ کیشانی تابلۆ هه‌تاهه‌تایی و ره‌نگامه‌کانی‌دا، شه‌پۆلی پر له‌ ئاوازی پیت و وشه‌گه‌لیکه که به‌ جواتترین شیوه‌ ده‌یانهاوئته‌ سه‌ر که‌نارینی هه‌بوون و بۆ چه‌ند ساتیک خۆینه‌ر له‌ گه‌ل خۆی ده‌باته‌ ناو قوولاییه‌وه و دیسانه‌وه ده‌یه‌ئیتیه‌وه سه‌ر که‌نارین. نالی بۆ یه‌که‌م جار له‌ شیعری کوردی‌دا بۆ ره‌نگاوپه‌نگتر کردنی تابلۆکانی له‌ سه‌مبول، هیما، ئاماژه، ئیقتباس و زانسته‌ دینه‌کان که‌لک و هه‌رده‌گری و لاپه‌ره‌گه‌لیکی نوێ له‌ میژووی ئه‌ده‌بی کوردی بۆ خۆی و گه‌له‌که‌ی خۆی تۆمار ده‌کا.

ده‌سه‌لاتی نالی به‌سه‌ر زاراوه‌کانی زمانی کوردی و هه‌روه‌ها زمانی گه‌لانی دراوسێی کوردستان وه‌ک عه‌ره‌ب و تورک و فارس، بووه‌ته‌ هۆی ئه‌وه‌ی هه‌وینی هه‌ویره‌که‌ی له‌ ته‌ندووری هه‌ست و عاتیفه‌ی‌دا وه‌ها شیعریک پێشکه‌شی گه‌له‌که‌ی بکا که‌ تا ئه‌م‌رۆکه‌ش نه‌ته‌نها به‌یات نه‌بووه‌ به‌لکوو رۆژ له‌ گه‌ل رۆژ تازه‌تر ده‌بی و له‌ مه‌لا و موفتی و ئه‌دیب و شاعیره‌وه بگه‌ره‌ تا خه‌لکی ئاسایی کوردستان چێژی لی‌ ده‌بینن و شانازیی پێوه‌ ده‌که‌ن که‌ تابووی دووباره‌نه‌بوونه‌وه‌ی گه‌وره‌پیاوانیک وه‌ک حافز و سه‌عدی و مه‌ولانا و خه‌ییامی شکاند و گه‌له‌که‌ی کرده‌ خاوه‌نی دیوانیک که‌ به‌ ئوتۆنۆمی قایل نین به‌لکوو هاواری سه‌ربه‌خۆیه‌کی بی‌ مه‌رجی

نه دهب وکولتووریان له خه لکی جیهان ده کهن، به لام هه زاران حه یف که گه لانی تری دونیا له به ره که تی نان و خوانی شاعیریکی ئاوا مه زن بی به شن.

«نه گهر حافظ له ویره ی فارسدا گه وره ترین نوینه ری غه زه له باری پوخته بی و که مال و وشه و مانایه، نالی ئه م ره ساله ته ی له غه زه لی کوردی دا وه ئه ستو گرتو وه و نه گهر سه عدی له غه زه لی عاشقانه ی فارسی دا له لووتکه دایه، نالیش له غه زه لی عاشقانه ی کوردی دا دهره وشیتته وه.» (محمدی، ۱۳۹۱: ۱۸۹)

۴- فخری ذاتی له شیعری موته نه بیی ونالی دا

ئه م بابه ته له چند جه مسهریکدا دابه ش ده که یین، به لام به هوی جیاوازی زوری جو ره کانی شانازی ئه م دوو شاعره، جه مسهره کان وه ک یه ک و به قه دهر یه ک نیین؛ بوئینه فخری ذاتی موته نه بیی له دوو جه مسهردا و فخری نالی له سی جه مسهردا ده خه ینه روو.

۴-۱- فخری ذاتی له شیعری موته نه بیی دا

ئه بو ته ییب هه موو کات شانازی به خوی ده کا، چ مه رسیه بلن، چ مه دح و سه نا یا هیجا و غه زه لنووسی یا گازند و گله یی؛ روودانی ئه م کاره ش له لایه ن ئه وه وه سه یر نیه؛ له بهر ئه وه ی له م جیهانه دا هاوتایه ک بو خوی شک نابا.

۴-۱-۱- فخر به پله و پیگه ی بی وینه له شیعری موته نه بیی دا

موته نه بیی هه ر له سه رده می مندالی و نهوجه وانیه وه خوگر بووه و به رده وام خوی له خه لکانی تر جودا کردووه ته وه:

أی مَحَلُّ أَرْتَقَى أی عَظِيمٌ أَتَقَى
وَكُلُّ مَا قَدْ خَلَقَ اللَّهُ هُوَ وَمَا لَمْ يَخْلُقِ
مُحْتَقَرٌ فِي هِمَّتِي كَشَعْرَةٍ فِي مَفْرِقِي

(متنی، ۱۹۹۷: ۳۵)

له م به یته ی خواره وه دا تا راده یه ک خوی به گه وره و مه زن ده زانی که هه موو کاریکی سه یر سه ری له و سوور ده مینی تا ئه و جیهی گشت کاریکی سه یر و سه مه ره خوازیاری دبتنی موته نه بیین:

إِلَى لَعْمَرَى قَصْدُ كُلِّ عَجِيبِهِ كَأَنِّي عَجِيبٌ فِي عُيُونِ الْعَجَائِبِ

(همان، ۱۸۱)

خه یالی خۆ به زل زانیی مۆته نه بیی لیره دا کۆتایی نایه، گشت کاره کانی خۆی به مهجد ده زانی و ههوله کانی بۆ گه یشتن به مهجد و گه وره یی - چ پینی بگا و چ پینی نه گا- به بهخته وهری ده زانی:

أَقْلُ فَالَى بَلَّهَ أَكْثَرُهُ مَجْدُ وَذَا الْجِدُّ فِيهِ نَلْتُ أُم لَمْ أَنْلُ جَدُّ

مۆته نه بیی شاعیریکی خۆگر و به غرووره، کهس له سهرووی خۆیه وه نایینی و پینی وایه کهس له وینهی ئه وه خولقاوه، خۆی به کانیکی زیر ده زانی که خراوته ناو ئه م جیهانه:

وَمَا أَنَا مِنْهُمْ بِالْعَيْشِ فِيهِمْ وَلَكِنْ مَعْدِنُ الذَّهَبِ الرَّغَامُ

(همان، ۸۵)

خۆ به گه وره زانیی مۆته نه بیی ده گاته جیهی ک که به سانایی ئیزن به خۆی ده دا هاو نه وعانی به بی هیچ به لگه یه کی مهنتقی به بچووک بزانی:

وَدَهْرٌ نَأْسُهُ نَأْسٌ صِغَارٌ إِنْ كَانَتْ لَهُمْ جُنَّتْ ضِخَامُ

(همان، ۸۴)

مۆته نه بیی هاو تا و هاوشیوه یه کی بۆ خۆی شک نه ده برد و مرۆفه کانی تری به بچووک ده زانی و ئه وانی بی نرخ و له خوار خۆیه وه ده دیت. ته نانه ت هه بوونیشی له چاو خۆی به هیچ و کهم بایه خ ده زانی. (رفاعی، ۲۰۰۲: ۵۵) ئه م جوړه بیر کردنه وه تا راده یه ک مۆته نه بیی له چاو خه لک بی باوه ده کا که له دونیادا هاوړی و هاویریکی بیجگه له خۆی شک نایا و دیسان ناوی خۆی دینتیه گۆری:

خَلِيلُكَ أَنْتَ لَا مَنْ قُلْتَ خَلِي وَ إِنْ كَثُرَ التَّجْمُلُ وَالْكَلامُ

(متنبی، ۱۹۹۷: ۸۵)

له وانه یه ئه م گشته باوه به خۆبوونه درۆینهی له ویرا هینابی که ههستی کردوه

أَنَا فِي أُمَّةٍ تَدَارَكَهَا اللَّـهُ غَرِيبٌ كَصَالِحٍ فِي ثَمُودٍ
(متنی، ۱۹۹۷: ۲۱)

به کورتی موته‌نبی خۆی له هه‌موو ئافرێراوه کان به گه‌وره‌تر ده‌زانێ و ئه‌و که‌سانه‌ی له‌گه‌لی دانیشتوون دلنیا ده‌کاته‌وه که ئه‌و باشت‌ترین و گه‌وره‌ترین که‌سیکه که له‌سه‌ر دوو پێی ده‌پوا:

سَيَعْلَمُ الْجَمْعُ مَمَّنْ ضَمَّ مَجْلِسُنَا بَأَنْنَى خَيْرٌ مَنْ تَسَعَى بِهِ قَدَمُ
(همان، ۲۶۲)

موته‌نبی هه‌موو جووره که‌موکوورپیه‌ک له‌مه‌زناهی و شه‌ره‌فی پاکی به‌ دوور ده‌زانێ و خۆی وه‌ک ئه‌ستیره‌ی سوپه‌یا که‌به‌رزه و له‌هه‌موو که‌موکوورپیه‌ک به‌ دووره، پیناسه‌ ده‌کا:

مَا أَبْعَدَ الْعَيْبَ وَ التَّقْلَانَ مِنْ شَرْفِي أَنَا التَّرِيَا وَ ذَانِ الشَّيْبِ وَ الْهَرَمِ
(همان، ۲۶۳)

۴-۱-۲- فه‌خربه‌ بوپیری و جوامیری و جه‌نگاوه‌ری له‌شیعری موته‌نبی دا

شاعیر دوا‌ی به‌جێ هینشتنی میسر، له‌قه‌سیده‌یه‌کدا که‌ ئاوا ده‌ست پنده‌کا:

أَلَا كُلُّ مَا شِئِيَةِ الْخَيْرِ لِي فِدَى كُلِّ مَا شِئِيَةِ الْهَيْدَبِيِّ
(همان، ۳۹۵)

وه‌فاداری و جوامیری خۆی له‌هه‌مبه‌ر سه‌یفودده‌وله‌ ستایش ده‌کا و سه‌ربلندانه ده‌لی:

لَتَعْلَمَ مِضْرُ وَمَنْ بِالْعِرَاقِ وَمَنْ بِالْعَوَاصِمِ أَنِّي الْفَتَى
وَأَنِّي وَقَفِيْتُ وَأَنِّي أُبَيْتُ وَأَنِّي عَتَوْتُ عَلَى مَنْ عَتَا
(همان، ۳۹۶)

هه‌روه‌ها با بزانه‌ن که‌ من له‌ په‌یمانی خۆمدا له‌گه‌ل سه‌یفودده‌وله‌ باوه‌فا بووم و له‌ به‌رامبه‌ر هه‌ر که‌سیکه‌دا که‌ سه‌رکه‌شی بکا وه‌کوو کافوور، منیش سه‌رکه‌شی ده‌که‌م.

موتنه بیی له هه موو که لاین و که له به ره کانی دیوانه که ی دا دژواری و نه سته می سه ر پیی به گیان ده کرپی و له هه مبر واندا چۆک دانادا و زیاتر له جاران به هوی تامول کردنی نه و تهنگوچه له مانه شانازی به خوی ده کاو ده لی:

چزووی رۆژگار نه وی تاقی کردوو ته وه و په ی به سه بر و تاقه تی موتنه بیی بردوو و به رده وام له م ریگه سهخت و تاقه تکورده ها ها ورپی موتنه بیی بووه:

إِنَّ نِيُوبَ الزَّمَانَ تَعْرِفُنِي أَنَا الَّذِي طَالَ عَجْمُهَا عُودِي
وَفِي مَا قَارَعَ الْخُطُوبَ وَمَا أَنَسَنِي بِالْمَلَأَبِ السُّودِ

(همان، ۲۳۳)

شاعیر له قه سیده به ک له مه دحی عه بدولای کورپی خۆراساندا به ده سپیک:

أَطْيِبِيَةَ الْوَحْشِ لَوْلَا طَبِيئَةُ الْأَنْسِ لَمَّا غَدَوْتُ بَجَدِّ فِي الْهَوَى تَعِسِ

(همان، ۲۳)

ئیدعا ده کا که نه گهر کهوانی رۆژگار به تیری رووداوی ناخوش و به ختی رهش نیشانه ی لی بگری گرینگ نیه. گرینگ نه وه یه نیشانه ی له که سپیک گرتوو که خوی به نه به ز ده زانی و پینی وایه قهت شکست ناهینی:

إِنْ تَرْمَنِي نَكَبَاتُ الدَّهْرِ عَنْ كَثْبٍ تَرْمِ امْرَأً غَيْرَ رَعِيدٍ وَلَا نَكِسِ

(همان)

موتنه بیی له هه مبر هیرشی دوژمن به توندی ولام ده داته وه و نه گهر که سپیک بچیته شیوی که سایه تی نه وه وه هینده به توندی به ردی قینی به سه ردا ده بارینی تا شه کهت ده بی و نه گهریش بخوازی که سپیک رینوینی بکا هه ره وه منده به سه تا بیته قسه، هیند ریکو پیک و به وردی و روون رپی پیشان ده دا چما نه ستیره ی جوزایه و هاتوو ته قسه:

أَنَا صَخْرَةُ الْوَادِي إِذَا مَا زُوْحِمَتْ وَإِذَا نَطَقْتُ فَإِنَّنِي الْجَوْزَاءُ

(همان، ۱۰۳)

بینگومان موتنه بیی هه ساره ی ری پیشانده ری و رینمایه ها ورپیان و دوستانه تی له تاریکی و تهنگانه دا:

وَإِنِّي لَنَجْمٌ تَهْتَدِي صُحْبَتِي بِهِ إِذَا حَالَ مِنْ دُونِ النَّجْمِ سَحَابٌ
(همان، ۳۷۱)

له جیه کی دیکه‌دا، له پایه‌داری و به‌رخ‌داندا خۆی به کیویکی بلند و سه‌رکه‌ش
و له توورپه‌یی و به‌هیزی‌دا خۆی به زه‌ریاهه‌کی پرخروش ده‌شوبه‌ینی و ده‌لی:
وَمِنْ جِبَالٍ جُبْتُ تَشْهَدُ أَنِّي أَلْـ جِبَالٌ وَبَحْرٍ شَاهِدٌ أَنِّي الْبَحْرُ
(همان، ۱۵۵)

له لایه‌کی تره‌وه له پرووداوه‌کان و جه‌نگه‌کاندا خۆی به قاره‌مانیکی دلیر و
نه‌ترس دینتته‌ئه‌ژمار که پروودا و گرفتته‌کان له هه‌مبه‌ر ئه‌ودا به‌و باوه‌ره‌ده‌گه‌ن که
مه‌رگ مردووه، یا ترس و دله‌راوکی لای شاعیر نه‌ماوه:
تَمَرَسْتُ بِالْأَفَاتِ حَتَّى تَرَكْتُهَا تَقُولُ أَمَاتَ الْمَوْتُ أَمْ دَعَرَ الذُّعْرُ
(همان، ۱۵۴)

به گشتی موته‌نه‌ببی له که‌سیک یا شتیک ناترسی و ته‌نها شتیک که له
ئه‌نجامدانی کاری خراپ دووری ده‌خاته‌وه جوانمیری و دلیری و په‌سه‌نایه‌تی باشی
ئه‌وه، ئه‌گینا هه‌یج ترسیکی له ده‌ره‌نجامه‌کانی نه‌ه:
وَتَرَى الْمُرُوءَةَ وَالْفُتُوَّةَ وَالْأَبُوَّةَ فِي كُلِّ مَلِيحَةٍ صَرَاتِهَا
هُنَّ الثَّلَاثُ الْمَانِعَاتِي لَذَّتِي فِي خَلْوَتِي لَا الْخَوْفُ مِنْ تَبِعَاتِهَا
(متنبی، ۱۹۹۷: ۱۵۱)

زۆربه‌ی کاته‌کانیش هه‌موو که‌سیک و هه‌موو شتیک لینی ده‌ترسی:
أَعَزَمِي طَالَ هَذَا اللَّيْلُ فَانظُرْ أَمِنْكَ الصَّبْحُ يَفْرَقُ أَنْ يُوَوِّبَا
(همان)

موته‌نه‌ببی هه‌ر کاریکی بیهه‌وی به سانایی ئه‌نجامی ده‌دا و به هۆی ئیراده و
گور و تینی به‌هیزی که هه‌یه‌تی، دژوارترین کاره‌کان بۆ وی سانا و ئاسان ده‌بنه‌وه:
وَإِنِّي إِذَا بَاشَرْتُ أَمْرًا أُرِيدُهُ تَدَانَتْ أَقَاصِيهِ وَهَانَ أَشَدُّهُ
(متنبی، ۱۹۹۷: ۳۵۵)

نالی، یه ک وئه و کهس که تهمامی غزه لی بیست
مه علومی بووه زۆرو کهمی خاریقی عادات

(پیشوو، ۱۴۳)

نالی، وه ک ده لئین خۆی به پیاویکی «علامی» ده زانی نه ک «عظامی»! بۆیه
بنه و بنه چه ک له بیر ئه بات و به ردی بناغهی که سایه تی خۆی، له سه ره مه چه کی
هیممه تی، دانه نیت و له م جیهانه پر هه ل دیر و نشیو و بی و ه فایه دا چاوه روانیت نه بی
که زیڕ و پاره بکاته عه یار، ته نها به ردی ئیراده ی به رزی نالیه که زیڕی پاراوی
ئه زموون و کار کوشته یی، ئاوا پیاوانه ده کاته عه یار:

قه لابی جیهان نه قدی عه یاری نییه قوربان!
«نالی» مه چه کی هیممه تی کردوویه موجه پرهب

(پیشوو، ۱۳۳)

۴-۲-۲- شانازی به ئیخلاص و عه شقی حه قیقی و دژایه تی ریا و درۆ،

له شیعری نالی دا

«نالی، گه شترین و پرشنگدارترین ئه ستیره ی ئه ده بی کوردی، شاعریکی ئه ویندار
و به ههسته که به ده ست و په نجه ی خیاله هونه ره مندانه که ی، تان و پۆی عه شقی
حه قیقی و مه جازی لیکگریداوه و نه خشیکی رازاوه ی پی خولقاندووه و دیوانی
ئه ده بی کوردانی پی ئاوه دان کردۆته وه» (ریزوان، ۱۳۸۹: ۴۱۴). نالیش وه ک
موتنه بی، شانازی به بواره جۆراوجۆره کانی که سایه تی خۆی کردووه. بۆ نمونه
شانازی به جه وه هری پاک و دووری کردنی له درۆ و مه قام خوازی کردووه، له بهر
ئه وه ی وه ک هه موو زه مانه و سه رده میک له ده و ره تی نالیش دا که سانیکه مه قام
خواز هه بوونه که به ناوی ئایین و بۆ بژیوی ژیا نیان هه م خراپه یان کردووه و هه م
له کرده وه ی خراپیان په ژیاوان نه ده بوونه وه و له راستیدا له نیعمه تی ئایین به خراپ
سوودیان وه رگرتووه. نالی ئه مانه ده خاته بهر تانه و ته شه ر و بویرانه هاوار ده کا که
رپه سه نایه تی پشتبه ستوو به ئه ویدی سی سۆفیه کی کۆنه پۆش رپه سه نایه تی پشتبه ستوو به
زاتی من دانا پۆشی و له شی ناچیزه ی وان ناتوانی به سه ره رپه سه نایه تی زاتی مندا زال
بی، له شیکه ی رووت که له ئاست ماک و رواله تدا ماوه ته وه و نه چووه ته ناو هزر
و زاتی شته کانه وه:

خه رقه پۆشی که ی ده پۆشی جه وه هری زاتی نه من
بینه نیو، جیلوه ی، به زوشتی خو ی به عوریانی ده کا

(پیشوو، ۹۸)

نالی، وه کوو هه لۆیه کی وردبین فره چه شنی و جوانکاری و ره نگامه یی جیهانی
ئینسانه کان ده بین ی و دوا به دوای وی زور به وردی له گه ل بارودوخی پر له ره مز ی
مرۆفه کاندای مامه له ده کا و بویرانه له باره ی سنوور به ندیه ئیدو لۆژیکیه کانه وه قسه
ده کا. هیرش ده باته سه ر دونیادۆستانی به خته وه ره که له راستیدا به ده بخت و بی
به ش له قیامه تن و به م جو ره نازیان پی ده فروشی که بر وای وایه گشت مه قام و
گه وره ییان ناگاته په نجه ی ده ستی نه وه هه لۆ وردینه:

ئه م سه رسه ری بازانه که وا هه مسه ری بوومن
موشکیل، بگه نه ساعیدی شاهیکی وه کو من

(هه مان سه رچاوه، ۳۴۱)

نالی، ئه م جاره شانازی به سه ر مالپه رسته یه وه ده کا که گو یچکه و گه ردنی تزی
جه واهیری گرانبه هایه؛ چونکه کۆشکی فه قری نه ویش تزی گه وه هری نه ندیشه و
مه عریفه یه:

له و گه رده ن و عیقده که پره گه رده ن و گوشت
به و پینه که نارم که پره دامه ن و کۆشم

(هه مان سه رچاوه، ۳۴۱)

شاعیری ئیمه له دلدار ی دا فه رهاد ئاسا عاشقی «حه بیبه» و خاوه نی ئه فینیکی
پاک و بی هه وا و هه وه س بووه به رامبه ر به وی و له راستیدا میراتگری ئه فینیکی
مه جازیه. له لایه کی تره وه شیتانه چو وه ته کاری ئه فینی حه قیقی و میسالیه وه؛
عه شقیک تا ئاستی شه هیدبوون ئاویتته ی پۆششیک دوور له وه ی زه ین بو ی ده چی.
له هه ر لایه که وه ئه فینی وی نه له جو ری عه شقی که سیکی هه وه سبازی گه دای
له شه. له م رووه وه یه که له گه ل ره خنه گرتن له ره نگ و بو ی عه شقی هه وه سبازانه،
شانازی به بی ره نگی ئه فینی خو ی ده کا:

هم واريسی فراهام و هم نايبي مهجنون
وا تئ مه گه قوربان، كه گه دا، بوله وه سپك
(همان سه چاوه، ٣٤١)

نالی خوی له سهرووی فراهاد و مهجنونه وه دهبینی، له بهر نه وهی نه وان هر
شتيكيان له عشق و عاشقی ناماده كړدبی، نالی كړدويه تی به هی خوی.
نالی، مرؤفیکي نازاد و نوقمی په پرهوی كړدن له ده ستوری خودا ونده، له
پوهه وه وه كوو هوما به خته وهرانه و شكومه ندانه ده ژی و خوی گه ورت له خه لكانی
كونده بوو سيفهت ده زانی كه له جیهانی ما كه كاندا زیندانی و گیروده ی عیلاقی
دونیا یین. نالی شه هیئیکي خوش ناوازه و لیورپڙه له سيفاتی به رزی ئینسانی، دنگ
و سيفاتی وی وه بیرهنه ری ناواز و خووخده ی بیلالی حه به شی، سه حابه ی پیغه مبه ری
خودایه (د.خ)، نه ك كه سانیکي تازه پیگه یشته وی نالیق كه دهنگیان ها ورهنگی
دهنگی قه لیکي ناشیرین و ناله باره:

سایه یی پایه وه كوو بالی هوما و بازی سپم
نه وه كوو بوومی قه ده م شووم و، نه هم رهنگی قه لم
(همان سه چاوه، ٢٩٩)

مه لا خدر، چاکی و ناشیرینی كاره كان به شتيكي ذاتی نازانی، هر بویه خوی
له مه لا و فه قی له ش په روه و سوالكه ر كه دايمه چاویان له گیرفانی خه لك و
به خششی وانه گه ورت ده زانی و به باشی ده زانی ریگه ی هه ول و رهنج بگریته به
به لام منه تی كه س نه كیشی:

من له وانهم چی كه وا نه هلی و هسیله و مه سته له ن
عامیل و ناچار و مه عزور نه ر بلین هر بینه بوم!
(همان سه چاوه، ٣١٣)

خوناسینی نالی بوه ته هوی جیهان ناسی نه و. «نالی له و كه سانه بووه كه له خوی
تیگه یشته وه، ئیدیلو جیهه ته ی باوه ری پیی بووه خوی به بچووك حسیب كړدوه،
له وان به رامبه ر به (خوشه ویست) و (خودا) و (پیغه مبه ر) خوی به كه م زانیوه، نه گینا

دانی به کهسی دیکه نه هیناوه و له ناو کۆمه لدا ئە گەر له شاعیر به گه و ره تر ناسرابی.»
و جیهاناسی لهم پوو هوه ئه وهی که نالی کردو وه ته پاشایه کی بی پکابه ر، پرۆفه ی
پوژ و شهوانی خۆیه تی له ریگه ی گه یشتن به خۆشه و یسته که ی دا، بگره ئاما نجی
ئه و له و نیگار کیشیه جوانانه ش نزیکبوونه وه یه له مه عشوق و به س:

بۆ مه شقی عه شقی زولفی نیگار و نیگارشی

”نالی“ له خامه دا بووه ته شاهی تورپرهنوس

(هه مان سه رچاوه، ۲۵۱)

نالی، جاری وایه به پیچه وانه ی داب و نه ریتی سالکانی عیشقی ره بیانی که
رازداری و خۆشاردنه وه یه، نه ته نیاخۆی دهرده خات، به لکوو به شانازی وه ساقی
بانگیشن ده کات که بیته ته وافی که عبه ی دلی و ته جه للی کۆلکه زیرینه ی (لبغه الله)
ی له ئه و دا بینیت:

ساقی! وهره، مه یخانه یی دل کۆنه ره حیقی

گه رمایلی ته وفی حهره م و به یتی عه تیقی

به ک ره نگم و بی ره نگم و ره نگین به هه موو ره نگ

به م ره نگه ده بی ره نگ رژی عیشقی حه قیقی

(هه مان سه رچاوه، ۲۶۱)

نالی رووده کاته ساقی و ده لی: دلی من جیگه ی شه رابی ئه زه لی یه زدانی
وقه رارگه ی عه رشی ره حمانیه و ده شی ته وافی بکه ی، من به ئیخلاس و یه کتا په رستیم
بوومه ته جلوه گه هی ره نگدانه وه ی هه موو ده سته کرده کانی خۆا و ره نگه ی ره نگه ری
عیشقی حه قیقی له مندا ره نگه داوه ته وه.

وه ک ده بینین نالی، لهم دووبه یته دا که له بریزن له جوانکاری و ره وانیزی، زۆریک
له مانا عیرفانیه کان و وشه قورئانیه کان ده خاته به ر چاوی دلان، به هینانی کۆنه
ره حیقی مه یخانه یی دل، له په نا ته وفی حهره م و به یتی عه تیق دا، هه لو یسته عارفانه که ی
پابعه ی عه دو ییه مان بیردینتیه وه و گو یچکه ی دل به (قلب المؤمن عرش الرحمان) ی
ده زرینگیته وه. مامۆستا مه سه وود محمه د له سه ر به یتی ئاخری تیبینه کی جوانی هه یه
و ده لی من نهم بیستوه له فیعلی «رشتن» و شه ی «رژ» په یدا بووی، مه گه ر کور تکراره ی»

رهنگرپژئی «بیت، پهس ده کری (رهنگی رهنی عیشقی حه قیقی) بیت، ده زانین «رهن» سهرچاوهی شهرا به و ته ناسوبی زیاتره. (مه سعوو دمحه مه د، ۲۰۱۰: ۲۱۹)

له چامه یه کی تر دا نالی، ههر به دواي شۆردنه وهی سو فییه ناراسته به روالهت راسته کان! خۆی تاسهر میچی ئاسمان هه لده کیشی و دم له زانینی زاهیر و باتین، حه قیقهت و مه جازو هه مووسیررو رازی قه لهم ده دات:

زاهیر و باتین، له سهر له وحی حه قیقهت یا مه جاز
ئاشنای سیرری قه لهم بی، غه یری «نالی» که س نه ما
(نالی، ۱۳۷۹: ۱۲۸)

۴-۲-۴- پارادۆکسی هونهری له شانازیه کانی نالی دا

گه لیک شتی سه یر و سه مه ره له سه رچاوهی هۆنراوه کانی نالی هه لده قولین، له بالکیشی ئهم شته سه رسوور هینانه ئه وه یه که، جاری وایه خۆستایی نالی له عه ینی وه سفی خۆشه ویسته که ی دا ون ده بی و جاری واشه له ئه ودا دیاری ده دا. ته نه نیا نگار کیشیکی وه ک نالی ده توانی وه ها مامۆستایانه و هۆنه رانه شانازی به پیکه نینی مۆنالیزای تابلۆ که یه وه بکا و هاوکات، هۆکاری ئهم پیکه نینه به فه خره وه به خۆی نیهت بدا. پیکه نینی خۆشه ویسته که ی هینده دلخوازه و تاراده یه ک له سه رووی پیکه نینه کانی تره که بهو هۆیه وه فرمیسکی نالی ده رژینه خواری. به لام مه گهر ده کری غونچه یگولیک به بی بوونی باران پیشکوی؟ که واته پیکه نینی خۆشه ویسته که ی به ره مه می بارانی ئه قینی نالیه و به م جۆره فه خر به خۆی ده کا:

گریانی من و خنده یی تو ئیسته ده شو بهی

به و مهوسیمی بارانه که وا غونچه ده پشکوت

(هه مان سه رچاوه، ۱۵۸)

نالی، له به یتیکدا خۆی به غولامی خۆشه ویستی یار ده زانی و تاراده یه ک خۆبه که م ده زانی که ته نه ها ههر چاوه روانی مه ده دی زولف و برۆی یاره به لام ههر له هه مان کاتدا پله ی شاهی هه یه، به لئ شاعیر ئه گهر چی قه رزدار ی زولف و برۆیه، به لام مه گهر هوما، له سهر شانی شان به بی له سهر شانی کی دانه نیشی؟!:

نالی که غولامی مهدهدی زولف و برۆته

شاهیکه له بن سایه ی بالی دوو هومادا

(هه مان سه چاوه، ۸۳)

به واتایه ک ئه م به یته ی نالی جوړه پارادۆکسیکی تیندایه، له لایه ک زولف و برۆی یار، پله ی شاهیه نالی به خشیوه و له ولا، هه ر شانی شاهیکی وه کو نالی شایانی نیشته وه ی دوو هومای زولف و برۆن!! یانی هاوکات هه م فخرئه کات و هه میش ملی خو به که م زانینیش بو یار داده نه ویتئ.

هه ر ئه م چه شنه پارادۆکسه له به یتیکی تری نالی دا به رچاوه ئه که وئ:

نالی چه ریفی که س نیه، ئیلف و ئه لیفی که س نیه

به یتی په دیفی که س نیه، هه رزه نویسه، گه پ ده کا !!

(هه مان سه چاوه، ۹۶)

نالی، له پاش ده رپرینی بیزاری له باری ژیان که ئه وی خستوه ته بنه وه و خه لکی سه ر خستوه و پایه یه کی کو مه لایه تی نرمی به م داوه و خه لکی کردوه به خاوه ن پئ و شوین، هه لو یستیکی که مته ر خه مانه له ژیان و هه ر ئه گری و ئه لئ: چش، هه رچونه باهه ر وابئ...» (مدرس، پاوه ره قی ل ۹۷) به لام له هه مان کاتدا، به هه موو هیزو تواناوه هه ر ئه و خه لکه ئه کاته گه مه جار ی خو ی و فخریکی ئاشکرایان به سه ردا ده کات و خو ی به که سیان ناگۆر پته وه!

نالی، جار یکی تر ئه و سه ر که شیه شار دراوه ئه در کینئ و ئه لئ:

نالی که سه در ی مه سنه دی ته مکی نی ته کیه بوو

بو تو بووه به ده ربه ده ری کوو چه سوقاق

(هه مان سه چاوه، ۹۶)

نالی، ئه لئ: دروسته ئیسته ئه من ملکه چی عیشقی یارو ده ربه ده ری کوو چه و کۆلانی ئاسانه ی ئه وم، به لام خو ئه گه ردلم ده ربه ندی ده ردی ئه و نه بوایه، کام جیگا له جیگای من به رزتر ئه بوو؟

۵- نه‌نجامه‌کان

هه‌ردوو شاعیر خۆیان به‌خواه‌نی که‌سایه‌تییه‌کی به‌رز ده‌زانن که‌بنه‌ره‌تی له‌سه‌ر هیممه‌ت و نه‌زمونی تاکه‌که‌سی خۆیان دامه‌زراوه‌و میراتی هۆزوو ره‌گه‌ز، یان پی به‌خشاوی که‌س نیه.

بیروبوپروا، خووخده‌و هه‌مووه‌هستوو که‌وته‌کانی ژیان و روژگاری ئەم دوو شاعر له‌شانازیه‌کانیان دا ره‌نگی داوه‌ته‌وه، ته‌نانه‌ت ده‌کری فەخری مۆته‌نه‌بی به‌به‌ره‌می په‌ریشانی باری ده‌روونی و سه‌رگه‌ردانی بزانی، به‌لام فەخری نالی به‌ره‌می بیتاقه‌تییه‌کی عارفانه‌یه و روانگه‌یه‌کی ره‌خه‌گرانه‌ی به‌رامبه‌ر به‌کۆمه‌لگایه‌ک که‌تیییدا ژیاوه.

مۆته‌نه‌بی، فوو له‌دوو ناکات و خۆی به‌سه‌ر هه‌موو که‌سدا هه‌لده‌کیشی و خۆی ده‌باته‌ریزی پیغه‌مبه‌ران، ته‌نانه‌ت ته‌واوی ئەوه‌ی هه‌یه و نیه و له‌داهاتوو دا ده‌بیت، به‌تالی مووی خۆی نایگۆرپته‌وه؛ به‌لام نالی وانیه و که‌تر له‌دایره‌ی نایین و ره‌وشت ده‌رده‌چی.

نالی زۆرتین شانازی به‌ئیخلاس و عه‌شقی راسته‌قینه‌یه‌تی، به‌لام مۆته‌نه‌بی، به‌جه‌نگاوه‌ری و بویری و کوشتن زیاتر شانازی ده‌کات.

مۆته‌نه‌بی، هونه‌رمه‌ندانه‌خۆه‌لکیشانی تیکه‌ل به‌هه‌موو بابه‌ته‌شعیریه‌کانی ده‌کات وله‌پی هه‌لداکوتن و شیوه‌نی خه‌لکیش دا، زیره‌کانه‌هه‌ر خۆی هه‌لده‌کیشی، له‌برابه‌ردا نالی، بری پارادۆکسی جوانی هه‌یه، که‌له‌ئه‌وجی شانازی کردنی به‌خۆ، له‌ناکاو ملی خۆ به‌که‌م زانیی بو یاری نادیارو دیاری دانه‌نوینی.

سه رچاوه کان

۱. قرآن کریم.
۲. أسوار، موسی و آربری، ای جی (۱۳۸۴)، چکامه های متنبی. تهران: انتشارات هرمس.
۳. الافلاکی العارفی، شمس الدین محمد (۱۳۷۵)، مناقب العارفین، تصحیح تحسین یازجی. تهران: دنیای کتاب، چاپ سوّم.
۴. خه زنه دار، مارف (۲۰۰۴)، میثرووی ئه ده بی کوردی، بهرگی سییه م، هه ولیر: ئاراس، چاپی یه که م.
۵. رزنجو، حسین (۱۳۷۲)، انواع ادبی و آثار آن در زبان فارسی، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
۶. رضوان، هادی (۱۳۸۹)، «سه رنجیکی حه جنامه کانی نالی»، کومه له وتاری یه که مین کۆری نیونه ته ویی ئه ده بی کوردی سنه، زانکۆی کوردستان.
۷. الرفاعی، مصطفی أمين (۲۰۰۲)، المتنبی والشوقی، اسکندریه: المعارف.
۸. روحانی، بابامردوخ (۱۳۷۱)، تاریخ مشاهیر کرد، تصحیح ماجد روحانی، تهران: سروش.
۹. زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۷۱)، شعر بی دروغ شعر بی نقاب، تهران: انتشارات علمی.
۱۰. _____ (۱۳۸۲)، نقد ادبی، تهران: امیرکبیر، چاپ هفتم.
۱۱. ساراسون، ایروان جی و بارباآ (۱۳۸۱)، روانشناسی مرضی، ترجمه بهمن نجاریان و همکاران، تهران: انتشارات رشد.
۱۲. سمرقندی، دولتشاه (۱۳۸۵)، تذکرة الشعرا، تصحیح فاطمه علاقه، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ اول.
۱۳. شمیسا، سیروس (۱۳۸۷)، انواع ادبی. تهران: میترا.
۱۴. الفاخوری، حنا (۱۹۸۶)، الجامع فی تاریخ الأدب العربی، بیروت: دارالجلیل.
۱۵. فاضلی، محمد (۱۳۷۲)، التعریف بالمتنبی من خلال اشعاره، مشهد: دانشگاه فردوسی.
۱۶. _____ (۱۳۷۵)، «شعر متنبی در خدمت رسالت فکری او»، مجله ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۱ و ۲، سال ۲۹، صص ۳-۱۷.
۱۷. فروخ، عمر (۱۹۶۸)، تاریخ الأدب العربی، بیروت: دارالعلم للملایین.

۱۸. قطب، سید (۱۳۹۰)، *اصول و شیوه‌های نقد ادبی*، ترجمه محمد باهر، تهران: خانه کتاب، چاپ دوم.
۱۹. المنتبی (۱۹۹۷)، *دیوان المنتبی*، شرحه علی العسلی. بیروت: مؤسسه الأعلمی.
۲۰. محمدی، غلامحسین (۱۳۹۱)، «زندگی نالی و نظری کوتاه بر شعر وی»، فصلنامه زریبار، سال شانزدهم، شماره ۷۹ و ۸۰، صص ۱۸۶ تا ۲۱۱.
۲۱. محمدی، هاشم (۱۳۸۹)، «خودشیفتگی شاعران پارسی تا قرن هشتم هجری»، فصلنامه پارسی. شماره ۵۳.
۲۲. محهمه‌د، مه‌سعوود (۲۰۱۰)، *دهسته‌ودامانی نالی*، هه‌ولیر: ئاراس، چاپی سینه‌م.
۲۳. _____ (۲۰۱۰)، *چه‌پکیک له گولزاری نالی*، هه‌ولیر: ئاراس.
۲۴. نالی، مه‌لا خدر (۱۳۷۹)، *دیوانی نالی*، لیکۆلینه‌وه مه‌لا عبدالکریم مدرس و فاتح عبدالکریم، سنندج: کردستان، چاپی دووه‌م.
۲۵. ندا، طه (۱۳۸۳)، *ادبیات تطبیقی*، ترجمه هادی نظری منظم، تهران: نشرنی، چاپ اول.